

Summary. *The article analyzes the state of readiness of today's youth for family life. Thesis there is determined the problems arising from the lack of preparedness of young people for family life. Diagnosed formation of individual components of family responsibilities rural youth.*

Key word: *family responsibilities, parental responsibility, family, family education, prevention of child abandonment*

УДК 378.1; 37.012

ВИХОВАННЯ І ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА У ФІЛОСОФСЬКИХ СИТЕМАХ МИСЛИТЕЛІВ КЛАСИЧНОЇ ГРЕЦІЇ

Р.В.СОПІВНИК, завідувач кафедри педагогіки Національного
університету біоресурсів і природокористування України

Анотація. *У статті реконструйовано генезу ідей про виховання у філософських системах мислителів класичної Греції у хронологічних рамках кінець VI – IV ст. до н. е., коли з'являються оригінальні ідеї щодо виховання, авторами яких стають знамениті мислителі, філософи, учені: Піфагор, Геракліт, Демокрит, Ісократ, Сократ, Платон, Аристотель та інші. У морально-етичних вченнях цих мудреців знаходимо думки про необхідність поєднання навчання і виховання, формування таких важливих рис, як добродітність, патріотизм, чесність, любов до істини тощо.*

Ключові слова: *виховання в добу класичної Греції, еллінізм, добродітність, метод майєвтики, самопізнання*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У системі підготовки педагогічних кадрів історія педагогіки займає провідне місце, адже є важливою складовою формування наукового світогляду майбутнього фахівця. Ті надбання, яким оволоділа наука про виховання, у значній мірі завдячують мислителям попередніх епох. Звернення до минулого, пошук оригінальних ідей та творче їх застосування у сучасній педагогічній практиці є необхідною умовою підвищення ефективності процесу підготовки до життя і праці підростаючого покоління. Значний сплеск педагогічної думки спостерігаємо у період класичної Греції.

Мета статті – реконструювати розвиток ідей про виховання у період класичної Греції.

Аналіз досліджень і публікацій. Актуальними питаннями із історії зарубіжної та української педагогіки займались такі дослідники: І. Зайченко [1], В.Кравець [2], М.Левківський [3], О. Мешко, Г. Мешко [4], Шинкарук В.Д. [5] та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливо оригінальні думки про виховання знаходимо у філософській системі Піфагора (576-496 рр. до н. е.), життя якого припало час завершення періоду архаїчної Греції. Він народився в Греції на острові Самос у сім'ї «золотих справ майстра» Мнесарха. Можливості дати сину гарну освіту та виховання у Мнесарха були. За порадою свого вчителя Піфагор вирішує продовжити навчання в Єгипті, у жерців. Потрапити до Єгипту у той час було дуже важко, тому що країну практично закрито

ли для греків. За допомогою вчителя Піфагору вдається залишити острів Самос. Але до Єгипту далеко, і Піфагор поки що живе на острові Лесбос. Там відбувається знайомство Піфагора з філософом Ферекідом – другом Фалеса. У Ферекіда Піфагор навчається астрології, таємницям чисел, медицині та іншим обов'язковим на той час наукам. Піфагор прожив на Лесбосі кілька років. Звідти шлях Піфагора лежить до Мілету, до відомого Фалеса, засновника першої в історії філософської школи.

Навчання Піфагора в Єгипті сприяє тому, що він стає одним із найбільш освічених людей свого часу. Волею долі 12 років прожив Піфагор у Вавилоні, де залюбки почав вивчати такі науки як східна астрологія та містика. І лише в 60 років Піфагору вдалося повернутися на Батьківщину.

Після повернення додому Піфагор переселився до Південної Італії, яку тоді називали великою Грецією. Тут, на острові Сицилія в Кротоні, він створив власну філософську школу. Це був одночасно і релігійний союз, і політичний клуб, і наукове товариство. Учні цієї школи зобов'язувались вести так званий піфагорійський спосіб життя. Статут піфагорійського союзу був дуже суворим. Кожний, хто вступав до нього, відмовлявся від приватної власності на користь союзу, зобов'язувався не проливати крові, не вживати м'ясної їжі, берегти таємницю вчення свого вчителя. Членам союзу заборонялося навчати інших за винагороду. Усі учні Піфагора і він сам були працелюбні. Досконало володіючи методами єгипетських жерців, Піфагор «очищував душі своїх слухачів, виганяв вади з серця та наповнював уми світлою правдою». В «Золотих віршах» Піфагор показав ті моральні правила, суворе виконання яких вело до ідеалу. Ось декілька з них: роби тільки те, що не засмутить тебе і не примусить розкаюватись; навчись тому, що потрібно знати; не хестьуй здоров'ям свого тіла; привчайся жити просто і без розкошів; не закривай очей тоді, коли хочеш спати, не розібравши всіх своїх вчинків за минулий день [5].

На персні Піфагора було викарбувано такий девіз: «Тимчасова невдача краща за тимчасову удачу». В якості символу піфагорійці вибрали пентаграму – п'ятикутну зірку. Це символ здоров'я і досконалості, опізнавальний знак піфагорійців.

Піфагорійці вважали, що всі тіла складаються з найменших частинок, «одиниць буття», які в різних сполученнях відповідають різним геометричним фігурам. Число для Піфагора було і матерією, і формою всього світу. З цього сформувалось і основне правило піфагорійців: «Усе впорядковується відносно чисел». Тому вони пояснювали природні явища лише з допомогою чисел.

Числам надавали містичних властивостей: одні числа, вважалось, приносять успіх, добро, а інші – зло. Піфагор вважав, що душа – теж число, вона безсмертна і передається від однієї людини до іншої. Числова містика Піфагора та його учнів нанесла великої шкоди розвитку математики. Сучасна церква визнає числову містику. Наприклад, у Біблії число 666 є «числом звіра», 12 – несе щастя, а 13 – нещастя. Піфагор вважав, що число 5 символізує колір, 6 – холод, 7 – розум, здоров'я та світло, 8 – кохання та дружбу, 9 – постійність. Особливо ненависними піфагорійцям були числа 13 та 17.

Піфагорійцями розроблена періодизація розвитку людини, в основу якої були покладені основні вікові рубежі, що відповідають цифрі 7: у першу «седмицю» випадають зуби, у другу – настає статева зрілість, у третю – відростає борода. Це дало можливість дійти висновку, що навчати і виховувати дітей потрібно відповідно до віку, щоб «діти не поводитися, як немовлята, юнаки – по-дитячому, чоловіки – по-юнацьки, а старі не впадали в маразм».

Одним із перших філософів Стародавньої Греції був Геракліт (520-460 рр. до н. е.). Гераклітові належить філософський прозовий твір «Про природу». Відомо, що його праця поділялася на три частини: «Про космос» (всесвіт), «Про державу», «Про бога». Виклад думок у цьому творі овіяний стилістичною загадковістю, тому ідеї його не цілком чіткі, «темні» (недарма Геракліта називали «темним»). Проте мова Геракліта проста й невимушена, багата метафорами і порівняннями, міфологізована. Дослідники стверджують, що у творах Геракліта міфології більше, ніж у мілетських філософів.

У вченні Геракліта основою наук вважається логос. Саме Геракліт вперше ввів у філософську термінологію це поняття, яке у нього означало загальний закон буття, основу світу. Геракліт стверджує: все здійснюється за логосом, який є вічним, загальним і необхідним; вища мета пізнання – пізнання логоса, а разом з тим пізнання вищої єдності світобудови і досягнення вищої мудрості, бо ознака мудрості – здатність погодитися з твердженням логосу, що все єдине. При цьому Геракліт вказує, що пізнання логосу та мудрості дається не всім, хоча всі люди від природи розумні.

Логос, на думку філософа, проявляється у всьому, а у вогні особливо, який є не лише тим, що лежить в основі всього буття, але й тим, з чого все виникає. «Все, що існує, – вказує Геракліт, – завжди було, є і буде вічно живим вогнем, який з часом то спалахує яскравіше, сильніше, то згасає». Логос у Геракліта – це закон Всесвіту. Згідно з цим законом, все абсолютно змінне, у світі нічого не повторюється, все минуще і одноразове – «все тече».

Геракліт – один із перших філософів, хто помітив, що одне й те саме є водночасі відмінним, і навіть протилежним. Він вказував, що суттєва зміна – це зміна в свою протилежність, що одна протилежність виявляє цінність іншої, а суперечливість зближує протилежності. Гераклітівський вогнелогос притаманний не тільки всій світобудові, а й людині, її душі. Душа має при цьому два аспекти: речово-натуральний і психічно-розумовий. Завдяки тому, що душа вогняна, вона має самозростаючий логос. У соціальній філософії Геракліта закладалися основи демократії. Він акцентував на тому, що народ у державі вище за все має ставити закон, він повинен боротися за нього, як за свій власний дім. Це необхідно робити тому, що всі людські закони живляться від єдиного божественного закону – логосу.

Інтелектуальний розвиток й моральне виховання у Геракліта – єдиний процес: «Очі і вуха – кепські свідки для людей варварського духа»; «Неуцтво краще ховати, ніж виставляти напоказ»; «Сонце не тільки нове кожен день, але вічно і безперервно нове»; «Якби щастя полягало в тілесних задоволеннях, то ми би називали щасливими биків, коли вони знаходять горох для їжі...»; Гераклітова діалектика на прикладі «Стріляючого лука» формулювалась так: «Ворогуюче об'єднується, те, що розходиться – найпрекрасніша гармонія, і все відбувається завдяки боротьбі»; «Кращі люди одному віддають перевагу понад усе – вічній славі; натовп задовольняють по-тваринному...»; «Мудрість полягає в одному – визнати розум, як те, що управляє усім за допомогою всього»; «Один для мене – десять тисяч, якщо він найкращий»; «В одну і ту саму річку неможливо увійти двічі, і не можна двічі застати смертну природу в одному і тому ж стані»; «Логос є всезагальним... Необхідно підкоритись всезагальному»; «Народ повинен боротись за закон, як за свої стіни».

Геракліт надавав важливого значення розвитку здатності самостійно мислити, опановувати розумінням, учитися діяти згідно з природою. Звідси – висновки про провідну роль самовиховання й самоосвіти в становленні особис-

тості.

Демокрит (460-370 рр. до н. е.) – автор атомістичної концепції буття. Демокрит приходив до ідеї неподільних атомів, які можуть бути різної конфігурації: гачкоподібні, кутасті, вигнуті тощо.

Філософ надавав величезного значення вихованню й вважав, що воно веде до володіння трьома дарунками: «добре мислити, добре говорити, добре робити». Він сформулював одну із найважливіших категорій виховання – категорію міри: «від чого ми отримуємо добро, від того ми можемо отримати і зло, а також засіб його уникнути».

У вихованні Демокрит бачив один з головних способів розв'язання соціальних проблем. Вихованням регулюється процес розвитку потенціалів особистості і їхня реалізація, входження людини до системи суспільних відносин. Через виховання, на його думку, вирішується доля людини, залежить щастя її близьких і суспільства: «Виховання дітей – ризиківана справа, тому що у випадку удачі остання придбана ціною великої праці й турботи, а у випадку невдачі – горе, що не порівняти з будь-яким іншим».

Демокрит стверджував, що людину формує передусім життєвий досвід, а виховання і навчання розвивають розум, роблять людину благородною і щасливою. Тому обов'язок дорослих – дати можливість дітям навчатись. Демокрит засуджував жадібних батьків, що не бажали витратити свої заощадження на навчання дітей.

Розглядаючи навчання дітей як тяжку працю, Демокрит вважав природним застосування примусу щодо них у цій справі. У той же час Демокрит радив досягати педагогічних результатів не одним лише примусом, а пропонував формувати прагнення досягти невідоме, виховувати почуття відповідальності [8].

Філософ обґрунтував принцип природовідповідності виховання, висловив думку про роль праці в навчанні дитини. Зокрема, він зазначав, що «хорошими людьми стають скоріше від вправ, ніж від природи, виховання перебудовує людину й створює (їй іншу) природу».

Досить оригінальним є твердження Демокрита з приводу виховання інтелекту. На його переконання, головним є не кількість отриманих знань, а «всебічне формування розуму». «Багатознання не навчає мудрості», «Пристойність вимагає підкорення закону, владі і розумовим перевагам. Важко знаходитись в підпорядкуванні гіршого. За самою природою управляти властиво кращому»[6].

Софісти переймалися проблемами виховання. Ісократ (436-338 рр. до н. е.) був відомим афінським оратором і керівником школи. У промові «Про значення Ареопагу» висловив думку про те, що керувати вихованням і освітою молоді можуть наймудріші афіняни. Він ставив виховання вище за державні закони, вважаючи, що добре виховані громадяни, навіть за умов неправильно укладених законів, можуть залишатися в межах законного.

Сократ (469-399 рр. до н. е.) народився в «золоту епоху» Греції. У цей час він бачив підйом демократії після правління тиранів, він спостерігав, як відбуваються з руїн Парфенон і Акрополь, а музика, мистецтво, література почали досягати свого зеніту. Але коли виріс, він також став свідком морального занепаду грецького суспільства і, нарешті, відчув на собі увесь негатив змін у суспільстві у віці 70 років, коли афіняни засудили його на смерть.

Сократ був філософом, який не дбав про матеріальні блага, а присвячував своє життя вдосконаленню душі через добродесність. «Добродесність – це коли ви уникаєте крайнощів», – говорив він. Бесіди Сократа викликали захоп-

лення в людей. Своїх слухачів він вважав, в першу чергу, друзями, а вже потім – учнями.

Він був одружений і мав трьох синів. Дружиною Сократа була Ксантіппа, сварлива жінка, ім'я якої дало алегоричну назву жінкам, що мали нестерпний характер. Якось Антисфен запитав Сократа: «Чому ти не виховуєш свою сварливу дружину?». На це Сократ відповів: «Якщо я зможу вживатись із своєю дружиною, то я зможу знайти спільну мову з будь-якою людиною. З нею я вправляюсь у терпінні й стриманості». Одного разу зі злості Ксантіппа вилила Сократу на голову горщик із поміями. На це філософ спокійно відповів: «Можна було чекати, що буря не пройде без дощу». Коли одного разу друг Сократа запитав його: «Одружуватись чи не одружуватись мені?». Сократ відповів: «У будь-якому випадку пошкодуєш». Одного разу учень запитав Сократа: «Вчителю, одружуватись мені чи ні?». Сократ відповів: «Одружуйся обов'язково. Якщо пощастить і дружина буде хорошою, станеш виключенням, а якщо буде як у всіх, перетворишся на філософа».

Сократ працював спочатку в якості скульптора, але залишив роботу, щоб зануритися у філософію. Сократ не мав формальної освіти і не залишив ніяких писань. Ми знаємо про нього від його учнів.

Сократ ніколи ні від кого не брав гроші і ніколи не обіцяв поділитися знаннями або успіхом. Погано одягнений, без взуття, він ходив з ранку до ночі по ринках або гімнастичних залах, безкінечно обговорюючи теми з усіма, хто хотів навчатися під його керівництвом.

Сократ прагнув обговорювати питання на основі того, що ми зараз називаємо «сократівський метод». Він вислуховував мовчки обговорення і ставив запитання, як ніби він нічого не знав про цю тему, поки висновок не впливав від усіх учасників суперечки. «Природа наділила нас двома вухами, двома очима, але лише одним язиком, щоб ми дивилися і слухали більше, ніж говорили», – стверджував філософ. Він мав дар брати верх у суперечці. І деякі люди зненавиділи його за це.

Якось до Сократа прибіг чоловік і каже: - Слухай, Сократ, я повинен тобі сказати, що твій друг... - Почекай, почекай, – перебив Сократ. – Чи просіяв ти те, що хочеш сказати мені, через три сита? - Які? - Перше – це сито правди: те, що ти хочеш сказати, – це правда? - Не знаю, я так чув... - Досить! А чи просіяв ти ці слова через сито доброти? Чи справді те, що ти хочеш мені сказати, – це щось добре? - Не знаю. Напевно, ні! - Ну, тоді просіємо ще через третє сито: чи так вже необхідно, щоб ти сказав мені те, з чим прийшов? - Ні, в цьому необхідності немає! - А значить, – сказав Сократ, – якщо в цьому немає ні правди, ні доброти, ні необхідності, то залиш це! Не говори та не обтяжуй цим ні мене, ні себе.

Афінський уряд дав йому вибір: мовчати або прийняти смерть від отрути. Він вважав за краще випити отруту. «Моя мета в тому, щоб переконати молодих і старих займатися не своїми тілами або грошима, а душами, для того, щоб усе було якомога кращим. Я кажу їм, що добродесність не створюється грошима, проте гроші та інші матеріальні цінності, як приватні, так і громадські, можуть бути створені добродесністю. Якщо, говорячи це, я псую молодь, то це було б сумно. Звільніть ви мене чи ні, я все одно буду робити те ж саме, навіть якщо мені доведеться померти багато разів», – казав філософ, будучи засудженим. Коли Сократ вже взяв чашу з отрутою, один з учнів його вигукнув: – «Ти вмираєш невинним!» – «Хіба ти хочеш, щоб я помер винуватим?» – заперечив Сократ.

Сократ одним із перших виступив проти поверховості філософії софістів і довів, що існує одна безсумнівна, вічна й абсолютна правда і добро. Пізнання цієї правди й добра повинно бути найвищою метою людського життя та основою морального виховання особистості. Він був упевнений, що «добро і знання – єдині».

Метою кожної людини філософ вважав самопізнання і моральне самовдосконалення, що перетворювало її на активного суб'єкта соціалізації і виховання. Головним завданням вихователя вважав пробудження у вихованців кращих потаємних душевних сил. Переконавання, на думку Сократа, найдієвіший метод виховання дитини та формування її моральних якостей. У практичній діяльності Сократ намагався дати знання учням, використовуючи словесні методи навчання: бесіди, проблемні питання тощо. Сократ як син повитухи розробив так званий метод «майєвтики», в основі якого покладено пізнання учнем істини шляхом бесіди з учителем, де останній ставить запитання, що нашоухують учня на правильні висновки. При цьому виникає свого роду «ефект генерації з середини», коли істина не дається в готовому вигляді, а шукається людиною самостійно, як суб'єктом пізнання і мислення.

Сократ закликав учнів до самопізнання, формулюючи мету: «Людино, пізнай саму себе». Одним із головних життєвих завдань кожного, на думку Сократа, є моральне самовдосконалення. Щастя філософ вбачав в усуненні протиріч між особистим і суспільним буттям.

Сократу також належить досить важлива думка про те, що наукове знання є обов'язковою умовою соціалізації вільної людини, що дозволяє їй пізнати себе, визначити мету життєдіяльності, відрізнити добро від зла, прекрасне від потворного.

Платон (427-347 рр. до н. е.) – автор філософії ідеалізму. Погляди на виховання філософ виклав в найбільш знаковому своєму творі «Держава», а також у працях «Закони», «Федр», «Тімей». Зокрема, у перших двох роботах була здійснена спроба створити проект ідеального суспільного ладу. Платон виходив із того, що кожен член суспільства має виконувати одну визначену спеціальністю роботу, але досягти у ній справжньої майстерності. Вибір фаху людиною має бути здійснений на основі природних задатків.

Платон першим у світі обґрунтував систему виховання підростаючого покоління, метою якого стало формування гармонії тіла і душі. За Платоном, мета і завдання виховання впливають із провідної ідеї філософії – ідеї добра, а також теорії чеснот. У своїй ідеальній державі Платон виокремив три типи людей, існування яких зумовлене природою людської душі, яка, у свою чергу, може мати три властивості. Перша і найважливіша – здатність мислити (розумне начало душі), друга – шаленість (покликана захищати), третя – чуттєвість – охоплює людину жаданням насолоди. На основі цього Платон виводить три типи лідера: філософ – державний діяч, який керує республікою на основі розуму і справедливості; військовоначальник – захищає державу і підпорядковує всіх інших людей своїй волі; ділова людина (ремісник) – забезпечує задоволення матеріальних потреб. Платон приходив до висновку, що, поки в державах не будуть царювати філософи або поки так звані царі і владики не стануть благородно і наполегливо філософствувати і поки влада й філософія не зіллються воєдино, до тих пір держава не позбудеться зла. На думку Платона, при підборі правителів перевагу треба віддавати найнадійнішим, мужнім і шляхетним. Вони повинні бути здібними в навчанні і кмітливими. Автор «Держави» вважає, що треба шукати людей з хорошою пам'яттю та наполегливих у

праці. Але для того, щоб досягти успіху в підготовці майбутніх царів, треба здібну молодь виховувати «на високих знаннях та посилених вправах» (мистецтво, хоровий спів, гімнастика) [7].

Платон зауважував, що виховання – це справа держави. У своїх ґрунтовних педагогічних вказівках він вимагає забезпечити мусичне виховання дітей (для душі) та гімнастичне (для тіла). Зокрема, мусичне передує гімнастичному і спрямовується на формування чеснот. Результатом такого виховання є ідеал воїна. Платон вважав, що першість треба визнати за душею, бо вона надає тілу прикмет шляхетності. Мова й поезія мають впливати на розвиток розуму особистості.

З раннього віку повинне розпочинатися і гімнастичне виховання дітей, метою якого є формування здорового тіла, що досягається не тільки фізичними вправами, а й утриманням від пияцтва, правильним харчуванням. Вправи для тіла мусять застосовуватися з метою виховання душі. При цьому, вважав філософ, гімнастика разом з музикою допомагає створити гармонію між тілом і розумом.

На думку Платона, система виховання воїнів не повинна виокремлюватися за гендерним принципом. Жінки ідеального суспільства мусять також володіти музичним і гімнастичним мистецтвом, а також військовою справою.

На вході до Академії Платона був напис: «Хто не геометр – той не увійде». Це вказувало на велику повагу в школі Платона до математичних знань в цілому і геометрії зокрема. Варто зауважити, звідки походить слово «Академія» і чому навчальні заклади називаються саме так. Цікавим фактом є те, що Академії і Платона, як її лідера, могло і не бути, якби не щасливий збіг обставин. Платон побував у Сіракузах, де правив тиран Діонісій Старший, який захопив владу з допомогою сили у 406 р. до н.е. Важливу роль при дворі відіграв його шурина (брат дружини Арістомахи), якого підтримав Платон чим розгнівав Діонісію. Тиран наказав убити Платона. Мислитель швидко покидає Сіракузи на борту судна спартанського посла Полліда, якого таємно підмовили, щоб він убив філософа. Поллід убити Платона побоявся, вирішив продати египтянам, які перебували на той час у стані війни з Афінами і усіх афінян сприймали як полонених рабів. На невільничому ринку в Египті Платона упізнав Аннікерід, заможний аристократ, який за великі гроші викупив філософа, щоб одразу відпустити. Друзі Платона зібрали гроші і хотіли їх повернути Аннікериду, але той, як справжня людина честі, відмовився. Ці гроші залишились Платону, і він за них викупив сад у передмісті Афін (сад Академа – міфічного героя чи простолюдина, який показав діоскурам Кастору і Полідевку, де Тезей заховав викрадену ним їхню сестру Єлену Прекрасну). На цьому місці вже був старий гімназій, Платон відродив його і створив школу, яку назвали Академією на честь саду Академа, у якому до того ж були вівтарі Прометея та муз.

Велику увагу приділяв Платон релігійному, моральному, національному та громадянському вихованню молоді. Науку письма вважав непотрібною, бо письмо псує пам'ять, ускладнює доступ слова до душі.

Досить своєрідними є висловлювання філософа з приводу звільнення суспільства від людей, що не можуть виконувати його вимоги та є безнадійно хворими. Функцію контролю за родиною щодо виконання нею завдань виховання сильного і здорового потомства пропонував покласти на державу. Платон був переконаний, що в ідеальному суспільстві повинні бути спеціальні організатори виховання підростаючого покоління та особи, які безпосередньо будуть здійснювати виховні функції.

Аристотель (384-322 рр. до н. е.) – філософ-діалектик, вчений-енциклопедист. У своїх працях «Метафізика», «Нікомахова етика», «Категорії», «Про душу», «Політика» Аристотель відстоював ідею всебічного, гармонійного розвитку молоді.

Аристотель розробив вікову періодизацію, яку необхідно враховувати у процесі виховання людини: від народження до 7 років (дитина знаходиться у сім'ї); від 7 років до настання статевої зрілості – 14 років; від 15 до 21 року, тобто періоду змужніння. Критерієм такої періодизації, за Аристотелем, є природа розвитку особистості.

Аристотель вважав, що виховання повинно бути державним, але не заперечував впливу родини на формування особистості. При цьому діяльність сім'ї має контролюватися особливими державними чиновниками – педономами. Ці люди мають спостерігати, як діти проводять вільний час, які казки читають, у які ігри граються. Він вимагав, щоб вихователі звертали увагу на особистісний розвиток дитини, на формування її характеру й індивідуальності. Аристотель відмовляв жінкам у рівних правах з чоловіком. Філософ надавав великого значення розумовій діяльності у вихованні, вважаючи її необхідною умовою удосконалення життя, засуджував важку фізичну працю, якою повинні займатись тільки «розмовляючі знаряддя» – раби. Мислитель вважав, що аристократи повинні займатися філософією, здійснювати військові походи і завоювання, а також вести державні справи.

У людині філософ бачив тіло і душу. Він вважав, що існує три види душ: рослинна, яка виявляється в розвитку та розмноженні; тваринна, що, крім властивостей рослинних, виявляється у відчуттях та бажаннях; розумова, яка, окрім рослинних і тваринних властивостей, характеризується мисленням. Аристотель зазначав, що в людині існує тваринна частина душі, але оскільки вона підкорена розумові, то може називатися вольовою. Трьом видам душі, за Аристотелем, відповідає три аспекти виховання: фізичне, моральне й розумове, і всі вони пов'язані, але фізичне є передумовою розумового. На думку мислителя розвиток природних задатків, навичок, розуму – три основні джерела морального виховання дитини.

Як відомо, Аристотель у 367 р. до н.е. став учнем Академії Платона. Він надзвичайно поважав свого вчителя, автора філософського вчення про «ейдоси» (саме вони, на думку Платона, є першоосновою речей світу і визначають їх сутність). Ейдоси походять з ідеального світу неба. Все, що на землі, є їхніми копіями. Люди колись теж знаходились в ідеальному світі, але після народження вони потрапили до реального, земного світу. Все, що вони знають і пізнають, є не що інше, як згадування суті речей, які вони бачили в ідеальному світі – так вважав Платон. Аристотель не погоджувався з цим, оскільки під сутністю речей розумів їх форму (обрис). Матерії надає конкретне значення форма. Шляхом набуття форми матерія опредмечується. Слова Аристотеля «Платон мені друг, але істина дорожча» стосуються саме цього твердження.

У 340 р. до н. е. Аристотель перебував на о. Лесбос. Саме туди йому надійшов лист від македонського царя Філіпа (син Амінти III, якому служив батько Аристотеля, будучи придворним лікарем), у якому зазначено: «Цар македонський вітає Аристотеля. Повідомляє тобі, що у мене народився син; але я вдячний богам не тільки за те, що вони дарували мені сина, а й за те, що він народився в часи Аристотеля; тому що, я сподіваюсь, твоє наставництво зробить його достойним успадкувати мій трон і правити македонянами». Аристотель прибув у нову столицю Македонії м. Пелли. Він займався з царевичем

три роки. В результаті Олександр Великий скаже про Аристотеля як свого вчителя таке: «Я шаную Аристотеля так само, як і свого батька, тому що батькові я зобов'язаний життям, а Аристотелю – тим, що дає йому ціну».

Коли Олександр здійснював свій похід на персів, у Македонії намісником залишився мудрий Антипатр, який, за вказівкою свого царя, відбудував для Аристотеля його рідне місто Стагір (зруйноване внаслідок придушення антимакедонського повстання) та допоміг фінансово заснувати в Афінах школу – Лікей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у період розвитку класичної Греції з'являються оригінальні ідеї щодо виховання, авторами яких стають знамениті мислителі, філософи, учені: Піфагор, Геракліт, Демокрит, Ісократ, Сократ, Платон, Аристотель та інші. У морально-етичних вченнях вище згаданих мудреців знаходимо ідеї поєднання навчання і виховання, необхідності формування таких важливих рис, як доброчинність, патріотизм, чесність, любов до істини тощо. Згаданими мислителями обґрунтовується необхідність врахування вікових особливостей у вихованні, пропагуються математичні знання (Піфагор), ідея необхідності пізнання логосу, або усього суцього, опори у вихованні не тільки на чуття, а й на мислення (Геракліт), виховувати не примусом, а взивати до відповідальності людини, багатознання не навчає мудрості (Демокрит), виховання важливіше за закон (Ісократ), метод пошуку істини – майєвтика (Сократ), гармонії тіла і душі, природу якої (розумну, шалену, чуттєву) необхідно враховувати в процесі виховання, виховувати молодь на «високих знаннях і посиленних вправах», виховання – завдання держави (Платон), інтелектуальна праця повинна застосовуватися як засіб виховання благородної людини, трьом сторонам душі (рослинна, тваринна і розумова) відповідає три напрями виховання – фізичне, моральне і розумове (Аристотель).

Подальші наукові розвідки можуть бути пов'язані з реконструкцією особливостей виховання у Стародавньому Римі.

Література

1. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Історія зарубіжної педагогіки: [навч. пос.] / І.В. Зайченко. – К.: Слово, 2010. – 624 с.
2. Кравець В.П. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва [Текст]: навч. посіб. для студентів пед. навч. закладів / Кравець В.П. – Тернопіль, 1996. – 436 с.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки : підруч. / М.В. Левківський. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 360 с.
4. Мешко О.І. Історія зарубіжної школи і педагогіки [Текст] / Мешко О.І., Янкович О.І., Мешко Г.М. – Тернопіль: ТДПУ, 1998 – 82 с. 5. Орлова А. П. Історія педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів з педагогічних спеціальностей. – Мн. : ІОЦ Мінфіну, 2008. – 380 с.
5. Шинкарук В. Д. Теорія та історія соціального виховання в зарубіжних країнах (для студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка») / В. Д. Шинкарук, Р. В. Сопівник, І. В. Сопівник – К.:ЦП «Компринт», 2015. – 236 с.
6. Сопівник Р.В. Ретроспективний аналіз основних теорій лідерства. // Вісник Національного університету оборони України. – 2012. – Вип.4 (29). – С.104–109.
7. Сопівник Р.В. Еволюція ідей відбору та формування якостей лідера у процесі фахової підготовки майбутніх аграріїв. // Наукові записки Тернопільсь-

кого національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2012. – № 3. – С. 13–18.

8. Сопівник І.В. Виховання моральної відповідальності сільської молоді: [монографія] / І.В.Сопівник. – К.:«ЦП «Компринт», 2014. – 352 с.

REFERENCES

1. Zajchenko I.V. Istoriya pedagogiky. U dvokh knyгах. Knyga I. Istoriya zarubizhnoyi pedagogiky: [navch. pos.] / I.V. Zajchenko. – K.: Slovo, 2010. – 624 s.

2. Kravecz V.P. Istoriya klasychnoyi zarubizhnoyi pedagogiky ta shkilnyctva [Tekst]: navch. posib. dlya studentiv ped. navch. zakladiv / Kravecz V.P. – Ternopil, 1996. – 436 s.

3. Levkivskiy M.V. Istoriya pedagogiky : pidruch. / M.V. Levkivskiy. – K. : Centr navch. lit-ry, 2003. – 360 s.

4. Meshko O.I. Istoriya zarubizhnoyi shkoly i pedagogiky [Tekst]/ Meshko O.I., Yankovych O.I., Meshko G.M. – Ternopil: TDP, 1998 – 82 s.5. Orlova A. P. Istoriya pedagogiky` : navch. posib. dlya studentiv vyshhykh navchalnykh zakladiv z pedagogichnykh specialnostej. – Mn. : IOCh Minfinu, 2008. – 380 s.

5. Shynkaruk V. D. Teoriya ta istoriya socialnogo vykhovannya v zarubizhnykh krayinakh (dlya studentiv napryamu pidgotovky` «Socialna pedagogika») / V. D. Shynkaruk, R. V. Sopivnyk, I. V. Sopivnyk – K.:CzP «Kompriynt», 2015. – 236 s.

6. Sopivnyk R.V. Retrospektyvnyj analiz osnovnykh teorij liderstva. // Visnyk Nacionalnogo universytetu oborony` Ukrayiny`. – 2012. – Vyp.4 (29). – S.104–109.

7. Sopivnyk R.V. Evolyuciya idej vidboru ta formuvannya yakostej lidera u procesi fakhovoyi pidgotovky majbutnikh agrariyiv. // Naukovi zapysky` Ternopil'skogo nacionalnogo pedagogichnogo universytetu imeni V. Gnatyuka. Seriya: Pedagogika. – 2012. – № 3. – S. 13–18.

8. Sopivnyk I.V. Vykhovannya moralnoyi vidpovidalnosti silskoyi molodi: [monografiya] / I.V.Sopivnyk. – K.:«CzP «Kompriynt», 2014. – 352 s.

ВОСПИТАНИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ В ФИЛОСОФСКИХ СИСТЕМАХ МЫСЛИТЕЛЕЙ КЛАССИЧЕСКОЙ ГРЕЦИИ

Р. В. СОПИВНИК, доктор педагогических наук, заведующий кафедры педагогики Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

Аннотация. В статье реконструировано генезис идей о воспитании в философских системах мыслителей классической Греции в хронологических рамках конце VI - IV в. до н. э., когда появляются оригинальные идеи по воспитанию, авторами которых становятся знаменитые мыслители, философы, ученые: Пифагор, Гераклит, Демокрит, Исократ, Сократ, Платон, Аристотель и другие. В морально-этических учениях этих мудрецов находим мысли о необходимости сочетания обучения и воспитания, формирования таких важных черт, как благотворительность, патриотизм, честность, любовь к истине и тому подобное.

Ключевые слова: воспитание в эпоху классической Греции, эллинизм, благотворительность, метод майевтики, самопознание

EDUCATION AND THINKING IN THE ERA ANCIENT GREECE

R. SOPIVNYK, Doctor of Education, assistant professor of the Department of Pedagogics of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Summary. Article reconstructed genesis of ideas about education in the philosophical systems thinkers of classical Greece in the framework of the chronological end of VI - IV century. BC. e., when there are original ideas on education, the authors are famous thinkers, philosophers, scientists, Pythagoras, Heraclitus, Democritus, Isocrates, Socrates, Plato, Aristotle and others. In moral and ethical teachings of wise men find the idea of combining training and education, the formation of such important features as charity, patriotism, honesty, love of truth and more.

Keywords: education in the age of classical Greece and Hellenism, charity, mayyevtyky method, self

UDK 004:37

THE METHODS OF CONSTRUCTING EXPERT SYSTEMS

N TVEREZOVSKA, Doctor of Education, Professor, Department of Social Pedagogy and Information Technologies in Education of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Summary. Discloses a technology development of an expert system, which includes five phases: identification, conceptualization, formalization, implementation, testing and trial operation. Each stage has its own components. Thus, the step of identifying connected with the comprehension of the challenges that lie ahead for future ES, and the formation of the requirements for it. At the stage of conceptualization conducted content analysis of problem areas identified used concepts and their relationships are defined methods for solving problems. This step completes the creation of a domain model. At the stage of formalizing the structure of assets and determined ways to present declarative and procedural knowledge. At run time, there is a creation of one or more prototypes of ES, which decides the required tasks. During testing, evaluates the selected method of knowledge representation in the ES as a whole. At this stage of trial operation check the suitability of ICS for the end user.

Key words: expert system, identification, conceptualization, formalization, implementation, testing, trial operation

Focus of problem. At the present stage of development of the Ukrainian state, the update of all spheres of social life in new ways to solve social, economic and political problems. Becoming independence accompanied by significant changes in the field of public relations, which provide a new type of relationship between education and society in general.

Researches and publications' analysis. In the last decade revived research in the field of artificial intelligence as one of the factors in the development of expert systems (V.Bespalko, V.Bykov, M.Bongard, I.Vasilevsky, M.Gavrilov, B.Gershunsky, V.Gladun, E.Mashbits, L.Mikulich, Newell, D.Pospelov, Yu.Ramsky,

© Н. Т. Тверезовська, 2015